

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Źródła do dziejów górnośląskiej NSDAP w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach

Author: Mirosław Węcki

Citation style: Węcki Mirosław. (2007). Źródła do dziejów górnośląskiej NSDAP w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach. „Szkice Archiwalno-Historyczne” (Nr 3, 2007, s. 141-150)

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

Mirosław Węcki

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW GÓRNOŚLĄSKIEJ NSDAP W ZASOBIE ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO W KATOWICACH

Przejęcie przez nazistów władzy w Niemczech w 1933 roku przyspieszyło, już wcześniej dynamiczny, rozwój struktur NSDAP zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym. Wraz z organizacjami centralnymi była rozbudowywana terenowa struktura partii i podporządkowanych jej organizacji. Jakkolwiek organizacja partyjna powstała jeszcze w okresie przed mianowaniem Hitlera kancle rzem, w tzw. czasie walki, to nowe zadania stawiane przed aparatem partyjnym spowodowały wiele reorganizacji placówek terenowych. Całe Niemcy zostały podzielone na okręgi partyjne (Gau), które w Prusach pokrywały się z prowincjami, a więc jednostkami administracji państwowej. Na czele Gau stał kierownik okręgu (Gauleiter), który po 1933 roku pełnił najczęściej także najwyższą funkcję państwową na danym terenie (w Prusach był to urząd nadprezydenta – Oberpräsident) i skupiał w swych rękach całość władzy partyjnej i państwowej. W ramach gauleitungów działało wiele wydziałów nadzorujących poszczególne aspekty pracy partyjnej¹. Organizacja kierownictw okręgowych była uzależniona od specyfiki podlegających im regionów. Obok wydziałów występujących we wszystkich Gau, np. sztab okręgu (Gaustabsamt), prasy (Gaupresseamt), szkoleń (Gauschulungsamt), propagandy (Gaupropagandaamt), personalnego (Gaupersonalamt), istniały też wydziały zajmujące się sprawami charakterystycznymi dla danych terenów np. w Gauleitung Oberschlesien istotną rolę odgrywał wydział spraw narodowościowych (Amt für Volkstumsfragen). Działalność niektórych wydziałów okręgu była nadzorowana pod względem fachowym przez odpowiednie instytucje centralne, np. okręgowy wydział propagandy był podporządkowany Josephowi Goebbelsowi, któremu – jako ministrowi propagandy Rzeszy (Reichsminister für Volksaufklärung und Propaganda) i kierownikowi wydziału propagandy NSDAP (Reichspropagandaleitung der NSDAP) podlegały wszystkie urzędy i organizacje związane z propagandą w III Rzeszy.

Okręgi składały się z kierownictw powiatowych (Kreisleitung)². Miały one w swym składzie takie same wydziały, jak kierownictwa okręgowe. Najniższymi jednostkami organizacyjnymi NSDAP mającymi własne sztaby były grupy miej-

¹ T. Kruszewski: *Partia Narodowosocjalistyczna na Śląsku w latach 1933–1945*. Wrocław 1995.

² W początkowym okresie istnienia NSDAP grupy miejscowe podlegały bezpośrednio Gau. W późniejszym okresie działały kierownictwa odcinków Bezirksleitung skupiające komórki partyjne na terenie kilku powiatów. Kierownictwa powiatowe powstały dopiero w latach 1931–1932. Zob. C.W. Reibel, *Das Fundament der Diktatur: Die NSDAP–Ortsgruppen 1932–1945*. Paderborn 2002, s. 30–32.

scowe (Ortsgruppe) skupiające jedną bądź kilka gmin (względnie dzielnic w większych miastach). Właśnie grupy miejscowe przechodziły największe reorganizacje po roku 1933. Przed tą datą grupy miejscowe były organizacjami skupiającymi członków partii na danym terenie, a ich podstawowymi zadaniami były akcje propagandowe i werbunek nowych członków. Po przejęciu władzy przez NSDAP rolę organizacji partyjnej, obok zadań propagandowych, stała się totalna kontrola społeczeństwa. Od 1936 roku wielkość grupy miejscowej zależała od liczby wszystkich mieszkańców na jej obszarze³. Grupy miejscowe dzieliły się na komórki (Zelle) i bloki (Block)⁴.

Obok właściwej organizacji partyjnej istniało wiele organizacji społecznych i zawodowych podporządkowanych NSDAP i służących do indoktrynacji społeczeństwa na niemal wszystkich płaszczyznach życia. Organizacje te dzieliły się na trzy grupy. Do pierwszej należały organizacje wchodzące w skład NSDAP i działające jeszcze przed rokiem 1933 – tzw. Gliederungen. Różniły się one od właściwej organizacji partyjnej, tzw. organizacji politycznej (Politische Organisation), specyfiką zadań lub społecznymi grupami „docelowymi”, które miały infiltrować. Nie miały one osobowości prawnej i nie mogły, teoretycznie, posiadać własnego majątku. Do Gliederungen należały:

- Sztafety Ochronne NSDAP (Schutzstaffeln der NSDAP) – słynna SS,
- Oddziały Szturmowe NSDAP (Sturmabteilungen der NSDAP),
- Narodowosocjalistyczny Korpus Kierowców Samochodowych (Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps – w skrócie NSKK,
- Młodzież Hitlera (Hitlerjugend) zajmująca się narodowosocjalistycznym wychowaniem młodzieży w wieku od lat 10 do 18 – Hitlerjugend (młodzież męska) i Bund Deutscher Mädel (młodzież żeńska); przynależność była obowiązkowa dla wszystkich niemieckich dzieci,
- Narodowosocjalistyczna Organizacja Kobieta (NS-Frauenschaft) – spełniająca zadanie szerzenia propagandy narodowosocjalistycznej wśród kobiet,
- Narodowosocjalistyczny Związek Studentów i Narodowosocjalistyczny Związek Docentów (Nationalsozialistischer Deutschen Dozentenbund).

Zarządzanie tymi organizacjami leżało w gestii partii. Nie oznaczało to jednak, że nie mogły one zdobyć pewnej niezależności wewnątrz „ruchu” nazistowskiego. Skrajnym przypadkiem jest tutaj SS, która stworzyła swoiste „państwo w państwie” (SS-Staat).

Drugą grupę tworzyły organizacje afiliowane (angeschlossene Verbände), które formalnie nie wchodziły w skład partii i były samodzielnyimi podmiotami

³ Tamże, s. 33–49.

⁴ Blok miał składać się z około 50 gospodarstw domowych (mieszkań), a 5–8 bloków miało tworzyć komórkę Zelle – jednak w rzeczywistości struktura była dopasowywana do warunków miejscowych i nie zawsze odpowiadała przepisom. Zob. *Organisationsbuch der NSDAP*. Berlin 1943, s. 99–135.

prawnymi. Nadzór finansowy należał jednak do NSDAP, podobnie jak „najwyższa zwierzchność”. Z ważniejszych organizacji należy tutaj wymienić Niemiecki Front Pracy (Deutsche Arbeitsfront), który po likwidacji istniejących dotychczas związków zawodowych i wchłonięciu różnych organizacji przedsiębiorców i pracodawców stał się jedynym oficjalnym „związkiem zawodowym” III Rzeszy i najliczniejszą organizacją afiliowaną NSDAP. Inną masową organizacją był Narodowosocjalistyczny Ruch Dobroczynny (NS-Volkswohlfahrt) organizujący zbiórki pieniędzy, ubrań itp. na potrzeby najbiedniejszych, a po wybuchu wojny dla żołnierzy frontowych. Poza tym działało wiele organizacji zrzeszających przedstawicieli różnych zawodów, np. Narodowosocjalistyczny Związek Lekarzy Niemieckich (der Nationalsozialistische Deutsche Ärztebund) lub Narodowosocjalistyczny Związek Obrońców Prawa (der Nationalsozialistische Rechtswahrerbund), pełniących funkcję „transmisyjną” we wszystkich środowiskach zawodowych.

Do trzeciej grupy można zaliczyć organizacje, które nie były tak blisko powiązane z NSDAP, jak Gliederungen i angeschlossene Verbände, jednak – podobnie jak wszystkie społeczne instytucje w III Rzeszy – znajdowały się pod jej wpływem. W roku 1938 powstało określenie „Organizacje pod opieką NSDAP” (Die Betreuten Organisationen), do których zaliczały się m.in. Narodowosocjalistyczne Towarzystwo Gimnastyczne (Nationalsozialistischer Reichsbund für Leibesübungen) i Narodowosocjalistyczny Związek Weteranów (NS.-Kriegerbund)⁵.

Wszystkie te organizacje dysponowały swoimi placówkami terenowymi, których struktura pokrywała się najczęściej z siecią placówek partyjnych. Ponieważ w każdym Gau naczelną funkcję pełnił gauleiter NSDAP, dysponował on także władzą dyscyplinarną nad lokalnymi strukturami wszystkich organizacji transmisyjnych (zarząd fachowy należał do ich struktur centralnych – zawsze jednak nadzorowanych przez partię). W przypadku SS podległość ta miała raczej charakter formalny, gdyż rzeczywistą władzę nad nimi sprawował Reichsführer SS.

W roku 1925 powstało śląskie Kierownictwo Okręgowe NSDAP (NSDAP Gauleitung Schlesien) z siedzibą we Wrocławiu. Pierwszym śląskim gauleiterem został Helmuth Brückner. Śląska NSDAP, początkowo nieliczna, w ciągu kilku lat stała się istotną siłą polityczną, która stopniowo wypierała wpływy tradycyjnych partii. W latach 1931–1935 okręg śląski podzielony był na trzy podokręgi (Untergaue), które terytorialnie odpowiadały rejencjom⁶. W roku 1935 kierownictwo śląskiej NSDAP objął Joseph Wagner.

⁵ *Das Dritte Reich im Aufbau*. Berlin 1941, s. 93–102. Ostateczny podział ukształtował się w latach 1935–1938, kiedy liczba „ujednoliconych” i nowo powstałych organizacji zmusiła władze do wydania odpowiednich zarządzeń regulujących ich „zaszeregowanie”.

⁶ Na terenie rejencji legnickiej działał Untergau Niederschlesien, w rejencji wrocławskiej Untergau Mittelschlesien, w rejencji opolskiej Untergau Oberschlesien. Zob. T. Kruszewski: *Partia Narodowosocjalistyczna...*, s. 28.

Po zajęciu we wrześniu 1939 roku terenów polskiego Górnego Śląska przez Wehrmacht ziemie te zostały włączone do Rzeszy. 8 października 1939 roku powstała rejencja katowicka (Regierung Kattowitz) obejmująca ziemie byłego województwa śląskiego, kilka powiatów należących przed wybuchem wojny do Niemiec (miejskie: Zabrze, Gliwice i Bytom oraz wiejskie: toszecko-gliwicki, bytomski-ziemski) oraz Zagłębie Dąbrowskie i Śląsk Cieszyński. W roku 1939 tereny rejencji katowickiej zamieszkiwało 2,8 mln ludzi, a przemysł górnośląski nadawał jej szczególnego znaczenia gospodarczego⁷. Rejencja katowicka weszła w skład prowincji śląskiej.

Na mocy ustawy z 4 stycznia 1941 roku została wyodrębniona osobna prowincja górnośląska (Provinz Oberschlesien), składająca się z rejencji katowickiej i opolskiej. Na jej czele – i utworzonego równocześnie Okręgu NSDAP Górny Śląsk w Katowicach – stanął Fritz Bracht, który do tej pory pełnił funkcję zastępcy dotychczasowego gauleitera Wagnera i w latach 1939–1941 kierował budową organizacji partyjnej na Górnym Śląsku⁸.

Władze rejencji katowickiej zarządzały obszarami w znacznym stopniu zróżnicowanymi pod względem narodowościowym. Obok terenów należących przed rokiem 1939 do Niemiec, uznawanych za całkowicie niemieckie, i polskiego Górnego Śląska, nadającego się według władz niemieckich do „przywrócenia na łono Niemczyzny” (Eindeutschung), w skład rejencji katowickiej wchodziły też tereny Zagłębia Dąbrowskiego zamieszkiwanego niemal wyłącznie przez ludność polską (z dużym odsetkiem ludności żydowskiej). Tworzyło to duże problemy natury organizacyjnej – na terenach powiatów bytomskiego (później tarnogórsko-bytomskiego, gliwickiego i zabrzańskiego) istniały stare i dobrze zorganizowane struktury partyjne, na terenach włączonych do Rzeszy po 1939 roku trzeba je było dopiero organizować. Jeżeli na terenach polskiego Górnego Śląska udało się, choć z dużymi trudnościami, zorganizować w miarę prężnie działające placówki terytorialne NSDAP, to placówki partyjne działające w powiatach sosnowieckim, dąbrowskim, będzińskim i olkuskim ze względu na niewielką liczbę zamieszkujących je Niemców do końca wojny nie zdobyły sobie większego znaczenia. Również na terenach powiatów żywieckiego i chrzanowskiego organizowano placówki partyjne.

W działalność partyjną starano się zaangażować miejscową mniejszość niemiecką (Volksdeutsche), której „niemieckość” była udokumentowana przedwojenną działalnością polityczną w organizacjach mniejszościowych. W związku z podjętą w 1941 roku akcją „wyjaśniania” stosunków narodowościowych – tzn. akcją wpisów na osławioną niemiecką listę narodową (*Deutsche Volksliste*) – ustalono, że do NSDAP mogą być przyjmowane tylko osoby zaszeregowane do I i II grupy DVL.

⁷ R. Kaczmarek: *Pod rządami gauleiterów. Elity i instancje władzy w rejencji katowickiej w latach 1939–1945*, Katowice 1998, s. 22.

⁸ Tamże, s. 82–93.

Ostatecznie Gauleitung NSDAP Oberschlesien podlegały następujące kierownictwa powiatowe: Kreisleitung Beuthen–Stadt (Bytom), Kreisleitung Gleiwitz (Gliwice), Kreisleitung Hindenburg (Zabrze), Kreisleitung Kattowitz (Katowice), Kreisleitung Königshütte (Królewska Huta), Kreisleitung Pless (Pszczyna), Kreisleitung Rybnik, Kreisleitung Tarnowitz (Tarnowskie Góry), Kreisleitung Bielitz (Bielsko), Kreisleitung Teschen (Cieszyn), Kreisleitung Krenau (Chrzanów), Kreisleitung Saybusch (Żywiec)⁹.

Na Górnym Śląsku działały następujące struktury organizacji transmisyjnych NSDAP:

- Obszar Hitlerjugend nr 40 (Hitlerjugend Gebiet HJ. 40),
- SA – utworzona w 1939 roku górnośląska 17. Brygada SA (SA–Brigade 17 Oberschlesien) podlegała SA–Gruppe Schlesien. W roku 1940 stworzono samodzielną placówkę SA na Górnym Śląsku – Befehlstelle Oberschlesien. W 1941 roku 17. Brygada składała się z 8. pułków (Standarte),
- SS – górnośląska SS wchodziła w skład nadodcinka SS we Wrocławiu (SS–Oberabschnitt „Südost”),
- Niemiecki Front Pracy (Deutsche Arbeitsfront) – w Kierownictwie Okręgowym NSDAP w Katowicach działał Gauobmann DAF (był nim szef wydziału organizacyjnego w kierownictwie okręgu – wynikało to z tego, że na czele całej DAF stał Robert Ley, który pełnił funkcję szefa centralnego wydziału organizacyjnego partii nazistowskiej – Reichsorganisationsleiter),
- Narodowosocjalistyczny Ruch Dobroczynny (NS–Volkswohlfahrt). Pracą NSV kierował okręgowy wydział do spraw opieki społecznej (Gauamt für Volkswohlfahrt) w Gauleitung Kattowitz,
- Narodowosocjalistyczny Korpus Lotników (Nationalsozialistisches Fliegerkorps –NSFK),
- lokalne agendy innych narodowosocjalistycznych organizacji zawodowych – np. Związek Urzędników Niemieckich (Reichsbund der Deutschen Beamten)¹⁰.

Głównym polem działania NSDAP i organizacji stowarzyszonych były propaganda i wychowanie społeczeństwa w duchu narodowosocjalistycznym oraz jego kontrola, przy czym na Górnym Śląsku szczególną rolę odgrywały dwa zagadnienia – sprawy narodowościowe (zwłaszcza przy akcji sporządzania niemieckiej listy narodowościowej) oraz mobilizacja ludności do wytężonej pracy na rzecz gospodarki wojennej. Różnorodne formy organizacyjne, jakie przybierała ta działalność, służyły dotarciu do najszerszych kręgów społeczeństwa. Przy pewnym uproszczeniu można stwierdzić, że pod koniec wojny kwestie narodowościowe sprowadzały się do zapewnienia możliwie największego napływu rekrutów dla Wehrmachtu. Na-

⁹ Tamże, s. 112–117.

¹⁰ R. Kaczmarek: *Górny Śląsk podczas II wojny światowej*. Katowice 2006, s. 275–292.

tomiast sprawa maksymalnego wykorzystania górnośląskiego przemysłu do końca wojny stanowiła priorytet (tu na pierwsze miejsce wysuwa się działalność DAF). Z ostatnimi miesiącami istnienia Rejencji Katowickiej i Kierownictwa Okręgowego NSDAP Górny Śląsk wiązały się rozpaczliwe wysiłki zorganizowania obrony przed zbliżającą się Armią Czerwoną. Chodzi tu głównie o budowę umocnień – rowów przeciwpancernych, okopów, schronów przeciwlotniczych. Innym aspektem było formowanie jednostek górnośląskiego Volkssturmu, za co odpowiedzialna była NSDAP oraz podlegające jej organizacje. Ostatnie dni przed wkroczeniem wojsk radzieckich to czas ewakuacji władz administracji państwowej i partyjnej.

W okresie po 1945 roku do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego stopniowo napływały akta różnych instytucji okupacyjnych, w tym akta NSDAP i jej organizacji transmisyjnych. Materiały te pochodziły najczęściej z instytucji państwowych lub gospodarczych, które w przejmowanych przez siebie budynkach znajdowały pozostawione przez ewakuujących się Niemców akta różnych instytucji. Ze względu na brak materiałów trudno jest dokładnie prześledzić proces przejmowania akt NSDAP do WAP w Katowicach. W sprawozdaniu ze skontrum zasobu WAP przeprowadzonego w 1950 roku wymienia się kilka niewielkich zespołów akt NSDAP – w tym Gauleitung Oberschlesien. W zachowanej korespondencji można znaleźć informacje o przejściu pewnej ilości materiałów z różnych instytucji lub innych archiwów, np. z dnia 30 czerwca 1952 roku pochodzi wzmianka o przekazaniu do WAP Katowice 2,5 mb akt Kierownictwa Powiatowego NSDAP w Królewskiej Hucie¹¹. W wykazie zespołów WAP Katowice zakwalifikowanych przez NDAP jako zastrzeżone z sierpnia 1953 roku wymienionych jest kilka zespołów akt górnośląskiej NSDAP, HJ i Volkssturmu oraz SD (Wydział V – Akt Specjalnych [tajnych] powstał na mocy Zarządzenia nr 28 NDAP z 23 grudnia 1952 roku). Zespoły te do dzisiaj znajdują się Archiwum Państwowym w Katowicach, jednak ich rozmiary są dużo większe niż wynikałoby to ze spisu z 1953 roku¹². Oznacza to, że w latach następnych do WAP napłynęły kolejne materiały. W sprawozdaniu dotyczącym opracowanych zespołów WAP Katowice z 1956 roku wymienionych jest kilka zespołów akt instytucji narodowosocjalistycznych – NSDAP, HJ i SD¹³. W roku 1970 Oddział V został zlikwidowany, a opiekę nad omawianym zasobem przejął Oddział I WAP (materiały archiwalne, za wyjątkiem gospodarczych, wytworzone do 1945 roku)¹⁴. Przejęcie do WAP większości istniejących obecnie zespołów akt kierownictw powiatowych NSDAP zostało zarejestrowane pod datą 28 marca 1957 roku (Nr Ks. Nab. 80). Przejęcia trwały jednak nadal – dotyczy to, że

¹¹ Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: AP Kat], zespół Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Katowicach [dalej: WAP Kat], sygn. 66/I, k. 123–124.

¹² AP Kat, WAP Kat, sygn. 107a/I, k. 19–21.

¹³ AP Kat, WAP Kat, sygn. 8/I.

¹⁴ Zarządzenie Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych Nr 47 z 30 listopada 1970 roku.

względu na rozmiar, w szczególności zespołu Kierownictwa Okręgowego NSDAP. Największym dopływem było przekazanie 22 lutego 1961 roku przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (z Centralnego Więzienia w Warszawie) 1645 teczek akt osobowych oraz innych akt dotyczących Śląska¹⁵. Początkowo akta te trafiły do składnicy akt na zamku w Malborku, gdzie była przechowywana duża część akt WAP w Katowicach. Z roku 1962 pochodzi korespondencja dotycząca przekazania tych materiałów do Katowic¹⁶. Ten rok w zasadzie zamknął proces przejmowania akt NSDAP do WAP w Katowicach. Trudności lokalowe katowickiego Archiwum spowodowały, że materiały te przez wiele lat były przechowywane jako depozyt w Archiwum Państwowym w Opolu, skąd ostatecznie trafiły do Katowic 17 października 1996 roku.

Obecnie w zasobie Archiwum Państwowego w Katowicach znajdują się 34 zespoły akt wytworzonych przez NSDAP oraz inne organizacje narodowosocjalistyczne, liczące razem 120 mb, co czyni ten fragment zasobu AP Katowice ewenementem w skali kraju. W żadnym z innych polskich archiwów nie przechowuje się tak wiele dokumentacji wytworzonej przez placówki partii nazistowskiej (pomimo tego, że na terenach dzisiejszej Polski działało przed wojną lub w jej trakcie kilka Gau NSDAP).¹⁷

Większość zespołów ma charakter szczątkowy. Wyjątkiem jest zespół Kierownictwa Okręgowego NSDAP w Katowicach liczący 5784 j.a. oraz 39 188 j.a. akt personalnych, jednak pierwotny stan zachowania akt jest obecnie niemożliwy do ustalenia. Podstawową przyczyną tego stanu rzeczy są dramatyczne okoliczności towarzyszące ostatnim dniom działalności gauleitungu oraz podległych placówek – ewakuacja, działania wojenne i wynikające z nich chaos oraz zniszczenia. Późniejsza droga tych materiałów do katowickiego archiwum miała niejednokrotnie charakter przypadkowy.

Jak wspomniano, najwięcej zachowało się dokumentacji Kierownictwa Okręgowego NSDAP. Obok akt z okresu istnienia Gau Oberschlesien (1941–1945), w skład zespołu wchodzi także materiały wytworzone w latach wcześniejszych, a więc we wrocławskim Okręgu NSDAP, a dotyczące terenów niemieckich, które w roku 1941 weszły w skład prowincji górnośląskiej. Najliczniej reprezentowanym typem dokumentacji (około 70%) są akta personalne członków NSDAP oraz urzędników i ludzi pełniących bardziej eksponowane funkcje w życiu publicznym. Pozostała część zespołu to akta dotyczące różnych aspektów działalności okręgu – sprawy organiza-

¹⁵ AP Kat, WAP Kat, sygn. 74/I.

¹⁶ AP Kat, WAP Kat, sygn. 75/I.

¹⁷ Przed rokiem 1939 na zachodnich terenach dzisiejszej Polski, należących wówczas do Niemiec, istniały następujące kierownictwa okręgowe NSDAP: Gau Schlesien, Gau Pommern, Gau Ost-Preussen. Po wybuchu wojny na terenach polskich włączonych do Rzeszy powstały: w tzw. Kraju Warty (Wielkoposka) Gau Wartheland, Gau Danzig West-Preussen na Pomorzu oraz Gau Oberschlesien.

cyjne, normatywy, kontrole i raporty kierownictw powiatowych, odznaczenia wyróżniających się działaczy, materiały propagandowe i szkoleniowe, sprawy narodowościowe oraz przygotowania do obrony Górnośląskiego Regionu Przemysłowego (Der Oberschlesische Industriebezirk). Poczesne miejsce w tej grupie zajmują sprawy przemysłowe – listy przedsiębiorstw oraz informacje dotyczące kondycji poszczególnych gałęzi przemysłu. W aktach można znaleźć również liczne informacje na temat działalności organizacji transmisyjnych NSDAP na terenie Górnego Śląska.

Mniej materiałów zachowało się z działalności kierownictw powiatowych NSDAP (istnieją zespoły akt kierownictw powiatowych w: Będzinie, Bielsku, Bytomiu, Gliwicach, Zabrze, Katowicach, Chorzowie, Lublińcu, Pszczynie, Rybniku, Tarnowskich Górach, Cieszynie). W większości są to zespoły liczące zaledwie kilka jednostek. Wyjątkiem są tu zespoły organizacji powiatowych NSDAP w Chorzowie, Zabrze, Pszczynie i Katowicach. W zachowanym tu zasobie można wyodrębnić najliczniej zachowane grupy dokumentacji:

- okólniki i instrukcje kierownictw powiatowych dotyczące wszystkich aspektów działalności partyjnej, raporty o nastrojach ludności i stanie organizacyjnym placówek terenowych,

- raporty sytuacyjne oraz o nastrojach ludności na danym terenie składane co miesiąc przez placówki partyjne na wszystkich szczeblach organizacji – jest to najciekawszy materiał z punktu widzenia historyka,

- trzecia grupa to szeroko rozumiane sprawy personalne obejmujące akta osobowe członków NSDAP, ich oceny polityczne (politische Beurteilungen), korespondencja dotycząca obsady stanowisk partyjnych, listy członków powołanych do Wehrmachtu itd. Zdarzają się także „świadczenia moralności” zgodnej z zasadami państwa narodowosocjalistycznego, wystawiane przez partię zwykłym obywatelom. W okresie III Rzeszy takie zaświadczenia były niezbędne do otrzymania zatrudnienia względnie uzyskania jakichkolwiek świadczeń socjalnych,

- sprawy szkoleniowe i propagandowe,

- współpraca z różnymi organizacjami, przy czym relatywnie dużo zachowanych materiałów dotyczy spraw socjalnych (i współdziałania z NS-Volkswohlfahrt),

- dokumentacja dotycząca spraw narodowościowych, szczególnie związanych z wprowadzeniem DVL (funkcjonariusze NSDAP opiniowali wnioski po wpisanie na DVL),

- materiały grup miejscowych NSDAP: bardzo różnorodna dokumentacja obejmująca raporty sytuacyjne, korespondencję personalną, kartoteki osobowe itd.

Informacje o działaniach organizacji transmisyjnych zawarte w dokumentacji partyjnej uzupełniają materiały wytworzone przez nie same. Niestety stopień zachowania akt takich instytucji jak: SA, SS, NSKK, NSFK, HJ i BDM jest jeszcze mniejszy niż akt partyjnych (wyjątkiem jest zespół obejmujący akta Górnośląskie-

go Obszaru Hitlerjugend w Katowicach liczący 115 j.a.). W aktach tych organizacji można znaleźć materiały dotyczące następujących spraw:

- organizacyjnych – raporty o stanie organizacyjnym, sprawozdania z działań,
- personalnych – korespondencja i akta osobowe,
- szkoleniowych.

Materiały te dają tylko fragmentaryczny obraz aktywności wspomnianych instytucji, choć w przypadkach jednostkowych stanowią interesujące świadectwo tego okresu.

Ślady działalności NSDAP i innych organizacji narodowosocjalistycznych znajdują się również w dokumentacji instytucji administracji państwowych i komunalnych. Dominująca pozycja partii nazistowskiej w III Rzeszy wymuszała jej ścisłą współpracę z administracją publiczną, zwłaszcza że wielu funkcjonariuszy partyjnych piastowało także funkcje w administracji państwowej i komunalnej. W przypadku władz gminnych powstał specjalny zapis prawny, który dawał partii decydujący głos przy ich obsadzie. Z tego powodu bogate informacje o współpracy z NSDAP można znaleźć nie tylko w aktach władz prowincjonalnych i rejencyjnych, lecz także w aktach miast i gmin.

Charakteryzując ten fragment zasobu Archiwum Państwowego w Katowicach, warto wspomnieć o zbiorach nieaktowych. Wśród nich poczesne miejsce zajmuje zbiór materiałów ulotnych zawierający liczne plakaty propagandowe z terenów Górnego Śląska z lat 1933–1945. Istotnym uzupełnieniem źródeł do historii narodowego socjalizmu na tym terenie jest też bogaty zasób biblioteczny Archiwum, zawierający liczne wydawnictwa prawne i propagandowe.

Archiwum Państwowe w Katowicach nie jest jedynym miejscem w Polsce, gdzie przechowuje się akta górnośląskiej NSDAP. W archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Warszawie znajduje się dokumentacja różnych instytucji hitlerowskich przekazana Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w roku 1982. W materiałach tych znajdują się akta dotyczące Górnego Śląska w okresie II wojny światowej. Dokumentacja ta zawiera zespoły akt następujących jednostek organizacyjnych górnośląskiej partii nazistowskiej: Grupa Śląska SA, Kierownictwo Okręgowe NSDAP w Katowicach oraz kierownictw powiatowych w Katowicach, Raciborzu, Pszczynie, Kluczborku i Tarnowskich Górach. Dokumenty te stanowią istotne uzupełnienie akt przechowywanych w Katowicach¹⁸.

Ze względu na dziesięciolecia, jakie minęły od czasu ostatniej wojny, nie można już liczyć na wydatne powiększenie omawianego zasobu. Jednak, jak wykazuje doświad-

¹⁸ M. Wysocka: *Materiały dotyczące województw katowickiego, bielskiego i częstochowskiego w zasobie Głównej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Warszawie*. „Szkice Archiwalno-Historyczne 1998, nr 1, s. 125–136.

czenie autora, na przedpolu archiwalnym istnieją jeszcze pewne możliwości odnalezienia nie zewidencjonowanych materiałów – za przykład mogą tu posłużyć akta Sądu Powiatowego w Zabrze (Amtsgericht Hindenburg) działającego do roku 1945, przechowywane dotychczas w Sądzie Rejonowym w Zabrze, wśród których odnaleziono partię dokumentacji zabrzańskiej organizacji NSDAP (NSDAP Kreisleitung Hindenburg), Narodowosocjalistycznego Związku Obróńców Prawa (Nationalsozialistischer Rechtswahrerbund) oraz SA z lat 1933–1944. Możliwe jest, że dokładne rozpoznanie archiwów sądowych lub miejskich może jeszcze przynieść zaskakujące rezultaty.

W zakresie opracowania akt instytucji narodowosocjalistycznych nie ukazały się dotychczas żadne szczegółowe wytyczne Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych. W związku z tym przy opracowaniu tej grupy archiwaliów obowiązujące są ogólne zasady postępowania z dokumentacją organizacji społeczno–politycznych.

W trakcie przejmowania kolejnych grup dokumentacji dokonywano mniej lub bardziej szczegółowej inwentaryzacji posiadanego zasobu. W tym okresie dokonano podziału akt partyjnych na zespoły odpowiadające terytorialnej strukturze organizacyjnej aktotwórcy. Wynikiem tej pracy było utworzenie zespołu Kierownictwa Okręgowego NSDAP w Katowicach oraz kierownictw powiatowych. Osobne, niewielkie zespoły stworzono dla akt organizacji transmisyjnych. Fakt fragmentarycznego zachowania się dokumentacji większości kierownictw powiatowych spowodował, że przy tworzeniu układu akt wewnątrz zespołów nie można było odtworzyć struktur organizacyjnych aktotwórcy, zwłaszcza że nie zachowały się żadne pomoce archiwalne – instrukcje kancelaryjne, dzienniki wpływów itp. W związku z tym zdecydowano się na rzeczowy układ akt. W niektórych przypadkach akta w tak utworzonych jednostkach aktowych zszyto. Nieco inaczej wygląda sprawa zespołów, których stan zachowania pozwolił na nadanie aktom układu zgodnego ze strukturą organizacyjną aktotwórcy (np. zespół akt Kierownictwa Powiatowego NSDAP w Pszczynie). W większości wypadków dla utworzonych zespołów sporządzono inwentarze kartkowe. W związku z tendencją do tworzenia wygodniejszych inwentarzy książkowych wskazana byłaby digitalizacja istniejących pomocy ewidencyjnych. Jednak fakt, że z różnych względów opracowanie omawianej części zasobu miało charakter wstępny i roboczy sprawia, że konieczne jest jego ponowne opracowanie.

Pomimo lat, jakie upłynęły od czasu zakończenia II wojny światowej, podczas których wielu historyków zajmowało się badaniami nad historią nazizmu, zasób ten wciąż jeszcze kryje informacje mogące wzbogacić nasz stan wiedzy. Wiele z tych informacji nie znalazło się jeszcze w obiegu naukowym. Przyczyną tego stanu rzeczy może być niepełny jeszcze stan opracowania, wynikający z wieloletniego przechowywania akt w depozycie w Brzegu. Sprawia to, że archiwalia te wciąż stanowią dla badaczy losów Górnego Śląska w latach 1933–1945 ciekawe pole poszukiwań.